

เหตุผล “อื่น ๆ” ในเศรษฐศาสตร์

ปฐมพงศ์ มโนหาญ

ความเป็นวิทยาศาสตร์ของเศรษฐศาสตร์

ในที่นี้คงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไปหากจะเล่าถึงวิวัฒนาการความเป็นมาของวิชาเศรษฐศาสตร์ เพราะเป็นเรื่องที่ปรมาจารย์ทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจได้กล่าวอธิบายไว้ในหลายที่แล้ว แต่จะขออธิบายความเป็นวิทยาศาสตร์ของเศรษฐศาสตร์ว่าเป็นอย่างไร เรื่องเล่าเรื่องหนึ่งที่นักศึกษเศรษฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยมักจะได้ยินเสมอๆ ก็คือ เศรษฐศาสตร์เป็น “ราชา” หรือ “ราชินี” แห่งอาณาจักรสังคมศาสตร์ เพราะว่าเป็นศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สุด

เมื่อกล่าวถึงวิทยาศาสตร์ ก็ทำให้เราเข้าใจโดยทันทีทันใดว่า มันคือความมีเหตุมีผลที่ได้รับการพิสูจน์ทดลองมานับครั้งไม่ถ้วน ดังนั้นจึงเป็นการยากมากหากจะโต้แย้งโต้เถียงด้วยเหตุผล “อื่น ๆ” แน่نونว่าเป็นการยากที่จะเถียงด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม ไสยศาสตร์ มนต์ดำ และ กรอบคิด “อื่น ๆ” ที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ด้วยประการทั้งปวง เศรษฐศาสตร์จึงเป็นระบอบคิดที่แข็งแกร่งมาก

หลังจากที่วิชาเศรษฐศาสตร์อ้างตัวว่ามีความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สุดแล้ว ก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะถูกจัดให้อยู่ในหมวดของระบอบคิดแบบลัทธิ “ปฏิฐานนิยม” หรือ positivism ซึ่งก็คือ ความเชื่อที่ว่า ความรู้ที่แท้จริงจะต้องอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ทางผัสสะ (sensory experience) เท่านั้น ดังนั้นบรรดาสมมติฐานและทฤษฎีจะต้องได้รับการพัฒนามาจากการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลทางผัสสะโดยปราศจากความคิดที่ไม่อาจพิสูจน์ได้¹ หรือ เศรษฐศาสตร์ต้อง วิเคราะห์เพื่อบ่งชี้

¹ อ้างอิงจากเชิงอรรรถที่ 2 ของ พิเชิด ลิขิตกิจสมบูรณ์. มรรควิธีทางเศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์. “เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบันสำนักทำพระจันทร์”. กรุงเทพฯ:โอเพ่นบุ๊ก, 2552,

ความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างปัจจัยต่างๆ ตลอดจนวิธีอนุมานให้ได้ข้อสรุป และข้อทำนายที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกจึงมีลักษณะเป็นเชิงวิเคราะห์ที่โยงเกี่ยวกับลัทธิปฏิฐานนิยม โดยที่นักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกจำนวนมากจะปฏิบัติตามกันโดยไม่ตั้งคำถาม²

การไม่ตั้งคำถามต่อความเป็นวิทยาศาสตร์ของศาสตร์ นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องธรรมดาของศาสตร์ที่สังกัดระบอบคิดแบบลัทธิ “ปฏิฐานนิยม” อยู่แล้วก็เป็นได้ เพราะนอกจากเศรษฐศาสตร์แล้วก็ยังมี “รัฐศาสตร์ปฏิฐานนิยม”³ ที่ไม่สนใจที่จะตั้งคำถามต่อวิธีเข้าถึงความจริงของตัวเอง เพราะพวกเขาเชื่อว่า ภาษานั้นเป็นสิ่งที่แยกอย่างเด็ดขาดจากโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งภาษาในทรรศนะของลัทธิปฏิฐานนิยมไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์ใดๆ กับโลกแห่งความเป็นจริง ภาษาเป็นเพียงภาพแสดงหรือตัวแทนโลกแห่งความเป็นจริง ภาษาไม่มีส่วนในการสร้าง บิดเบือน หรือปิดกั้นความจริงแต่อย่างใด การมองภาษาทำนองนี้เป็นผลมาจากจารีตปรัชญาของอิมมานูเอลคานท์ (Immanuel Kant) และ เรเน่ เดสการ์ต (Rene Descartes) ที่เชื่อว่าความคิดของมนุษย์คือภาพสะท้อนของธรรมชาติ (mind as Mirror of Nature) โดยไม่มีสิ่งใดเข้ามาขวางกั้น จิตใจมนุษย์เปรียบเสมือนผ้าขาว เมื่อแรกเกิดความรู้อ่างๆ เกิดขึ้นมาภายหลัง ในจารีตของปรัชญาแบบนี้ ความคิดของมนุษย์คือกระจกเงาบานใหญ่ที่ชี้ส่องและสะท้อนโลกแห่งความเป็นจริง ส่วนหน้าที่หลักของ

² เรื่องเดียวกัน, 63.

³ จากการสำรวจห้องสมุดมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในประเทศไทยโดยเรียงลำดับเวลา ตั้งแต่ทศวรรษ 2530-2550 พบว่ามีงานวิจัยในระดับมหาบัณฑิตศึกษาจำนวนมาก สังกัดลัทธิ “ปฏิฐานนิยม” โดยไม่รู้ตัว พวกเขาศึกษาโดยใช้เครื่องมือทางสถิติในการเก็บข้อมูลและสรุปผลข้อสรุปจำนวนมากสะท้อนให้เห็นว่าพวกเขาเชื่อในคำสัมภาษณ์จากคำถามที่พวกเขาออกแบบเอง (โดยเชื่อว่าคำถามของพวกเขาสะท้อนความจริงที่สุดแล้ว) คำถามที่มีต่องานวิจัยลักษณะนี้ก็คืออะไรคือความจริงแท้ หากวิธีการคือการตีกรอบให้ผู้ถูกศึกษาตอบ แต่กลับเปลี่ยนด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความจริงที่ได้จากข้อสรุปจะสามารถเชื่อถือได้หรือไม่

นักปรัชญา และ นักวิชาการคือผู้ดูแลการสะท้อนนี้ให้คมชัดที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้⁴

การเข้าใจตามลัทธิ “ปฏิฐานนิยม” ว่า นักปรัชญา และ นักวิชาการ คือ ผู้ดูแลการสะท้อนความจริงจากกระจกบานใหญ่แล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะตั้งคำถามกับศาสตร์ เพราะศาสตร์ที่ถูกรับรองความเป็นวิทยาศาสตร์แล้วย่อมสะท้อนความเป็นจริงได้ “แม่นยำ” ที่สุด

ดังนั้นสมมติฐานใดๆ ที่ถูกใช้โดยนักเศรษฐศาสตร์ ก็ไม่จำเป็นต้องเสียเวลาพิสูจน์กันอีกต่อไป เพราะมันมีความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สุดแล้ว เช่น สมมติฐานเบื้องต้นที่มองว่า “มนุษย์ทุกคนล้วนเห็นแก่ตัว” ดังนั้น “มนุษย์ทุกคนล้วนเลือกตัวเลือกที่ให้ผลประโยชน์สูงสุด” หรือ เลือกตัวเลือกที่ “Max U” ที่สุดจึงเท่ากับว่ามนุษย์ได้ถูกลดรูปให้เป็นเพียงแค่นาย Max U⁵ โดยไม่ต้องพิสูจน์อีกต่อไป เพราะว่าการสมมติเอาคือว่า มนุษย์ทุกคนล้วนเห็นแก่ตัวนั้นเป็นการสะท้อนความจริงของโลกที่สุดแล้วภายใต้กรอบคิดแบบ “ปฏิฐานนิยม”

พัฒนาการด้านความแข็งแกร่งของวิชาเศรษฐศาสตร์ ได้กลายเป็น “บาปลับ”⁶ อย่างที่ Deirdre McCloskey กล่าวไว้ก็คือ บาปลับ 2 อย่าง คือการยึดมั่นถือ

⁴ สรุปความจาก ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. “ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง”. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551, 9.

⁵ Max U ย่อมาจาก Maximize Utility หมายความว่า มนุษย์จะถูกขับเคลื่อนจากความเห็นแก่ตัวจนทำให้พวกเขาเลือกตัวเลือกที่ Maximize Utility ที่สุด หรือ เลือกสิ่งที่เป็นผลประโยชน์สูงสุดให้กับตัวเอง โปรดดู นรชิต จรัสธรรม. “เฟสดีไม่เคิร์ตกับเศรษฐศาสตร์: บทวิพากษ์สมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์”. กรุงเทพฯ: วิชาสา, 2553, 6.

⁶ โปรดอ่าน McCloskey, Deirdre. “The Secret Sins of Economics”. Prickly Paradigm Press, LLC : USA 2002 ซึ่ง McCloskey ได้ อธิบายว่า คนนอกวงการเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะเข้าใจผิดอยู่เสมอว่าความคิดพลาดของนักเศรษฐศาสตร์นั้นมีด้วยกันอยู่ 3 ประการ คือ การยึดมั่นในความคิดแบบเชิงปริมาณ (quantification) การยึดมั่นในความคิดแบบคณิตศาสตร์ (mathematical) ซึ่งต่างจากความคิดแบบเชิงปริมาณด้วยคำถามพื้นฐาน และ การยึดมั่นในความคิดแบบการเมืองเสรีนิยม ซึ่งทั้ง 3 ประการไม่ใช่บาป หากแต่เป็นบาปที่สามารถถกเถียงได้ บาปลับจริงๆ ของนักเศรษฐศาสตร์ก็คือการยึดมั่นในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ประกอบกับการยึดมั่นในค่านัยยะสำคัญทางสถิติ (statistical significance)

มันในทฤษฎีที่ผ่านการพิสูจน์มาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน กับ การยึดมั่นถือมั่นต่อค่านัยยะสำคัญทางสถิติ (statistical significance) จนทำให้ นักเศรษฐศาสตร์ต้องละเลย และ กีดกันความละเอียดอ่อนของเหตุผลด้าน “อื่นๆ” ที่ไม่มีทฤษฎีประกอบกับค่านัยยะสำคัญทางสถิติมารองรับไปเสีย ซึ่งบางทีเหตุผลด้าน “อื่นๆ” อาจเชื่อมโยงถึง มนุษยธรรม คุณค่า และ อื่นๆ ที่วิทยาศาสตร์อธิบายไม่สามารถจะอธิบายได้ เพราะ พฤติกรรมมนุษย์นั้นมีหลากหลายมิติ

นอกเหนือจากการลดทอนความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ให้เหลือเพียงแค่นาย “Max U” แล้ว เศรษฐศาสตร์ยังได้รับการยอมรับในเรื่องของการอธิบายโครงสร้างสังคมในเชิงมหภาค หรือ เรียกว่า เศรษฐศาสตร์มหภาค ซึ่งพื้นที่ดังกล่าว นักเศรษฐศาสตร์มีบทบาทเป็นอย่างมากในการอธิบาย หรือ แม้กระทั่งเป็นผู้ผูกขาดการอธิบายไป อย่างในสังคมไทยพื้นที่ดังกล่าวนั้นได้ถูกยึดครองโดยบรรดา “เทคโนแครต” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา⁷ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกับธนาคารโลก ส่งผลให้การอธิบายสังคมด้วยมิติทางเศรษฐกิจ กลายเป็นเรื่องหลักหากจะพูดถึงเรื่องการพัฒนาประเทศไทย

เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็ยิ่งทำให้เหตุผล “อื่นๆ” กลายเป็นเหตุผลชายขอบไป หากจะเข้าไปในปริมณฑลของเศรษฐศาสตร์ ดังที่ เกษียร เตชะพีระ อ้างถึงข้อเขียนของ วีรพงษ์ รามางกูร ว่า

“ดังที่ ดร.วีรพงษ์ รามางกูร ประธานคณะกรรมการธนาคารแห่งประเทศไทยคนปัจจุบัน เคยเล่าถึงประสบการณ์ที่เผชิญการคิดแบบเศรษฐศาสตร์จ๋าๆ จาก Dr. Stanley Fischer รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ไอเอ็มเอฟ (ปัจจุบันเป็นผู้ว่าการธนาคารกลางอิสราเอล) เมื่อครั้งวิกฤตต้มยำกุ้ง พ.ศ.2540 ว่า:

⁷ โปรดอ่าน อภิชาติ สถิตินิรามัย. “รัฐไทยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจ”.ฟ้าเดียวกัน : นนทบุรี 2556. โดยเฉพาะบทที่ 3 จอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ กับกำเนิดระบบทุนนิยมธนาการ หน้า 57-113

เมื่อตอนที่เรากำลังเจรจาทำข้อตกลงเงื่อนไขฉบับแรกกับ ไอเอ็มเอฟ (2540) ผมได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองนายกรัฐมนตรี วันหนึ่ง ดร.สแตนลีย์ ฟิชเชอร์ (รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ ไอเอ็มเอฟ) บินมาเมืองไทย ขอเชิญผมกับผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยไปรับประทานอาหารเช้ากับเขาที่โรงแรมโอเรียนเต็ล ผมบอกเขาว่า เมื่อเจ้าหน้าที่ที่เจรจาเงื่อนไขทั้งสองฝ่ายทำข้อตกลงแล้ว เราสองคนซึ่งก็เคยเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยทั้งคู่ เพราะ ดร.ฟิชเชอร์เคยเป็นอาจารย์สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ที่สถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์หรือ MIT เราควรจะมาตรวจดูเหมือนกับมาตรวจดูวิทยานิพนธ์แล้วปรึกษากันว่า เงื่อนไขที่จะใส่ในหนังสือแสดงความจำนงนั้นจะถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ ยาที่ใช้จะถูกกับโรคหรือไม่

เขาตอบผมว่า เขาไม่มีเวลาดูหรอก เพราะเขาไม่มีเวลา เขาต้องดูแลประเทศต่างๆ ทั่วโลก ขอให้เชื่อนายฮูแบร์ตไนส์ ผู้อำนวยการฝ่ายเอเชียและแปซิฟิกของไอเอ็มเอฟ เพราะเคยให้ยากับประเทศต่างๆ มาทั่วโลกแล้ว ผมแย้งว่า 'ประเทศต่างๆ มีโครงสร้างเศรษฐกิจและวัฒนธรรมทาง เศรษฐกิจต่างกัน จะใช้ยาขนานเดียวกันทั่วโลกได้อย่างไร' เขาตอบว่า 'ไม่เป็นไร ยาขนานเดียวใช้ได้หมด' ผมเดินออกมาอย่างเศร้าใจกับวิธีทำงานของ ดร.ฟิชเชอร์ รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ของ ไอเอ็มเอฟ"⁸

⁸ เกษียร เตชะพีระ. "คุยกันฉันคนไม่รู้เศรษฐศาสตร์ (2)". [ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1344580078&gpid=03&catid&subcatid (เข้าสู่ระบบวันที่ 18/10/2556)

ดังนั้นจะเห็นข้อความเน้นตัวหนาที่ วีรพงษ์ รามางกูร เล่าถึง **ประสบการณ์ที่เผชิญการคิดแบบเศรษฐศาสตร์จริงๆ** จาก Dr. Stanley Fischer รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ไอเอ็มเอฟแล้วเขาแย้งว่า **ประเทศต่างๆ มีโครงสร้างเศรษฐกิจและวัฒนธรรมทาง เศรษฐกิจต่างกัน จะใช้ยาวนานเดียวกันทั่วโลกได้อย่างไร** แล้วได้รับการตอบกลับมาว่า **ไม่เป็นไร ยาวนานเดียวใช้ได้หมด** แสดงให้เห็นความไม่ยอมรับความแตกต่าง และความมีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่แตกต่างกัน รวมถึงเหตุผลด้านวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้วีรพงษ์คงหมายถึงแบบแผน โครงสร้าง ทางเศรษฐกิจที่มีความเฉพาะแบบไทยๆ ซึ่งละเอียดและซับซ้อน ไม่เหมือนที่ใดในโลก แต่เมื่ออยู่ในพื้นที่ที่ความรู้แบบเศรษฐศาสตร์แล้วสิ่งเหล่านี้ล้วนถูกกีดกันออกไปหมด และยังแสดงให้เห็นอีกว่า ไม่มีคำว่า “วัฒนธรรม” ในกรอบคิดของเศรษฐศาสตร์ ดังที่ปกป้อง จันวิทย์เคยอธิบายเอาไว้ว่า **“ระดับความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สูงขึ้นมิใช่ได้มาโดย มิต้องเสียต้นทุน หากต้องแลกมาด้วยการละเลยปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของ หน่วยเศรษฐกิจ เช่น ปัจจัยทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม หรือสถาบัน ซึ่งยากจะวัดค่าได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์”⁹**

ความเป็นวิทยาศาสตร์ของเศรษฐศาสตร์นั้นได้พัฒนามาไกลเหลือเกิน แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่าจะมาไกลเกินกว่าจะเปลี่ยนแปลงอะไรไม่ได้ เพราะความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาโดยเฉพาะช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ และ สังคมวิกฤตทางเศรษฐกิจ และ สังคมต่างๆ จะเป็นจุดเริ่มต้นให้เรากลับไปตั้งคำถามหรือหาสิ่งใหม่เพิ่มเติมเสริมแต่งคำอธิบายเดิมๆ เพื่อให้เรามวลมนุษยชาติได้มีความเข้าใจต่อปรากฏการณ์รอบตัวมากขึ้น เช่น วิกฤตเศรษฐกิจการเงิน ปี พ.ศ. 2540 ก็ทำให้ฝ่ายวิชาการกลับไปตั้งคำถามต่อแนวคิดเสรีนิยมการเงินกันมากขึ้น หรือ แม้แต่ วิกฤตซับไพร์มในปี ค.ศ. 2008 (2551) ว่าเกิดอะไรขึ้นกับวงวิชาการเศรษฐศาสตร์

⁹ปกป้อง จันวิทย์. ความเรียงว่าด้วยเศรษฐศาสตร์สองกระแส. “คนไม่ใช่สัตว์เศรษฐกิจ”.

(แต่ในที่นี้ไม่ขอลงรายละเอียด) อาจกล่าวได้ว่าวิกฤตต่างๆ ก็คือรอยแยกที่จะเปิดพื้นที่ให้เหตุผล “อื่นๆ” ได้มีพื้นที่บ้าง

เหตุผล “อื่นๆ” ในเศรษฐศาสตร์

เหตุผล “อื่นๆ” ในเศรษฐศาสตร์ ณ ที่นี้ หมายถึง เหตุผลที่มีความ “สมเหตุสมผล” ได้โดยตัวของมันเอง มีความ “สมเหตุสมผล” ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีความเป็นวิทยาศาสตร์มารองรับ ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ด้วยคณิตศาสตร์ชั้นสูง และไม่ต้องมีการหาค่านัยสำคัญทางสถิติเพราะบางเรื่องก็ไม่สามารถอธิบายได้ในเชิงตัวเลข

ยกตัวอย่างเช่นเหตุผลที่มีพื้นฐานทางด้านความแตกต่างทางวัฒนธรรม หรือ วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานของความคิด อย่างกรณีของยุคติ มุกดาวิจิตร เคยอธิบายไว้ว่า

“ผมยกตัวอย่างนะครับ อย่างเช่น เมื่อครั้งที่ผมเดินทางไปประเทศเวียดนาม มีชาวบ้านเอากำไลซึ่งเป็นของส่วนตัวของเขา มาขาย ตอนแรกเขาตั้งราคาห้าหมื่นด่ง ตอนนั้น หนึ่งหมื่นด่ง ประมาณสามสิบบาท ผมต้อไปบอกว่าหมื่นด่งได้ไหม คือผมไม่รู้ครับว่าค่าของกำไลอยู่ที่ไหน ตอนหลังก็ตกลงซื้อขายกันที่ประมาณ เกือบสองหมื่น ผมก็พอใจ เขาก็พอใจ อันนี้โอเคใช่ไหม อุปสงค์ติดกับอุปทาน แต่ประเด็นคือว่า ในวัฒนธรรมของเขา ผมไม่มีทางรู้เลยว่าคุณค่าของกำไลนี้จะถูกตีราคาออกมาได้เท่าไร ขณะที่ ในวัฒนธรรมของผม ผมคิดถึงค่าของกำไลนี้จากอีกจุดหนึ่ง... คนสองฝ่ายที่อยู่ต่างวัฒนธรรมกัน เมื่อคนสองคนที่มีระบบการให้คุณค่าของสิ่งของต่างกัน มาซื้อขายกัน มันมีกลไกอะไรที่มากกว่า อุปสงค์ติดกับอุปทานหรือเปล่าหรือเราไม่ต้องสนใจเลย...

หรือคำถามอื่น อย่างเช่น **ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัดจริง หรือ หรือความจำกัดของทรัพยากรเป็นเพียงวิถีคิดแบบหนึ่ง**

เราคิดว่าทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัดเพราะเราคิดจะใช้ให้หมดอย่างนั้นหรือเปล่า เลยคิดไปว่ามีมันจำกัด ในขณะที่บางวัฒนธรรม เขาคิดว่าไม่ว่าอย่างไรก็ไม่มีทางใช้ทรัพยากรจนหมด เช่น คนที่นักวิชาการเรียกว่า “เผ่ามลาปรี” หรือที่สมัยก่อนเราเรียกว่า “เผ่าตองเหลือง” คุณคิดว่าคนเผ่าตองเหลืองจะตัดป่าแล้วก็ใช้จนหมดหรือเปล่า เขาจะคิดว่าป่ามีอยู่อย่างจำกัดหรือเปล่า... เพราะว่าเขาไม่มีวันที่จะใช้ทรัพยากรอย่างหมดสิ้น **วิธีการตั้งโจทย์ว่าทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด เป็นเพราะเราคิดจะใช้มันจนหมดหรือเปล่า ไม่ใช่เราจะรังวิ้งหรือก แต่เราจะใช้มันให้หมด เราเลยตั้งโจทย์อย่างนั้น...**¹⁰

จากคำอธิบายของยุคนี้ เรื่องฐานคิดจากวัฒนธรรม ซึ่งคำว่าวัฒนธรรม นั้นอาจเชื่อมโยงได้จากหลายมิติ ทั้งสภาพเศรษฐกิจของพื้นที่ ภาษาท้องถิ่น วิถีชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจหล่อหลอมให้คนจากต่างพื้นที่มีระบอบคิดต่างกัน อย่างกรณีที่ถูกติงต๊องก็คือ ะหว่างตัวเขากับชาวเวียดนามอาจมีระบอบคิดเกี่ยวกับมูลค่าแตกต่างกัน บนฐาน “วัฒนธรรม” ที่ต่างกัน ส่วนในเรื่องคำอธิบายเกี่ยวกับทรัพยากรก็เช่นกัน ความต่างด้านคำอธิบายต่อทรัพยากรก็ขึ้นอยู่กับฐานทางวัฒนธรรม ว่าวัฒนธรรมที่

¹⁰ โปรดอ่าน เศรษฐศาสตร์ สัมมนา ลำดับที่ 3. หน้า 15 – 17 หลังจากนั้นก็ได้มีข้อถกเถียงระหว่างยุคนี้กับนักเศรษฐศาสตร์ท่านหนึ่ง คร่าวๆ ว่า การที่เผ่าหนึ่งจะมีวิธีคิดว่าทรัพยากรมีอยู่อย่างไม่จำกัดก็อาจเป็นเพราะว่าชนเผ่านั้นๆ มีข้อมูลข่าวสารไม่ครบถ้วนก็เป็นได้ ยุคนี้ได้โต้แย้งนักเศรษฐศาสตร์ท่านนั้นว่าก็เพราะข้อมูลข่าวสารอีกนั้นแหละที่ทำให้คนมีระบอบคิดเกี่ยวกับทรัพยากรที่ต่างกัน หมายความว่ายุคที่พยายามที่จะพูดถึงวัฒนธรรมต่างกันคือความแตกต่างในการคิดถึงทรัพยากรที่ต่างกัน ไม่ใช่เป็นเพราะความไม่รู้ อย่างที่ความรู้แบบตะวันตกมองความรู้แบบอื่นว่าด้อยกว่า

ต่างก็ยินยอมนิยามความมีอยู่ของทรัพยากรต่างกันได้ ซึ่งนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า เศรษฐศาสตร์จะสามารถ “ผูกขาดความจริง” เกี่ยวกับทรัพยากรได้ผู้เดียวเป็นต้น

หากจะกล่าวว่า วัฒนธรรม นั้นก็เป็นมือที่มองไม่เห็น (invisible hand) แบบหนึ่งก็ได้ เพราะ วัฒนธรรม เป็นสถาบันหนึ่งที่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่ทราบได้เข้าใจได้จากการสัมผัส การปฏิบัติ และการรับรู้ร่วมกันกับคนในสังคมนั้นๆ ดังเช่นที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์เคยได้อธิบายเอาไว้ว่า

“ข้อกำหนดของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมหนึ่งๆ นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากใครเป็นผู้กำหนดขึ้น แต่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลและสถาบันต่างๆ ในสังคมนั้น ได้ต่อสู้ช่วงชิงและรักษาสถานะแห่งอำนาจของตนมาเป็นเวลานาน จนทำให้เกิดการยอมรับกันในระดับหนึ่ง กลายเป็นประเพณีทางการปกครองและการเมืองขึ้น กล่าวได้ว่า วิถีชีวิต, วิถีความคิด และ ค่านิยม ของสังคมนั้นๆ เคยชินที่จะมองเห็นว่าอำนาจที่ชอบธรรมนั้นต้องสัมพันธ์กันอย่างน้อยๆ นั่นก็คือ วัฒนธรรมทางการเมือง”¹¹

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมก็ไม่ได้อยู่ลอยๆ อย่างไร้ราว มันก็เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง หรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมส่งผลต่อวัฒนธรรม และ วัฒนธรรมก็ส่งผลต่อระบอบคิดของคนในสังคมนั้นๆ อีกที วัฒนธรรมที่ส่งผลต่อระบอบคิดของคนนี้แหละที่กลับมาเป็นฐานคิดของคนในสังคมต่างๆ ว่าพวกเขาจะใช้ฐานคิดทางวัฒนธรรมในการอธิบาย ตีความ และ นิยาม เรื่องราวต่างๆ ในชีวิตที่พบเจออย่างไร

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย. “ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์”. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538, 137.

รวมถึงพวกเขามีวิถีคิดทางเศรษฐกิจอย่างไร พวกเขาานิยามมูลค่าอย่างไร และหรือพวกเขามีวิถีจัดสรรทรัพยากรอย่างไร

ยกตัวอย่างเช่นเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมมักจะอธิบายว่าสินค้าสาธารณะที่เปิดให้ทุกคนเข้าไปใช้ประโยชน์ หรือ open access จะก่อให้เกิดความความเสื่อมโทรมต่อสินค้าสาธารณะนั้นๆ อย่างรวดเร็ว เพราะทุกคนล้วนเห็นแก่ตัว เมื่อทุกคนเห็นแก่ตัวยอมแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดจากพื้นที่โดยไม่คำนึงถึงความเสียหายที่จะตามมา ดังนั้นทางแก้ปัญหาก็คือทำสินค้าสาธารณะให้กลายเป็นเรื่องของกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลไป แต่ในโลกแห่งความเป็นจริงแล้วการจัดการสินค้าสาธารณะไม่จำเป็นเลยที่จะต้องทำให้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เพราะบางพื้นที่มีการจัดการสินค้าสาธารณะเช่นป่าชุมชนโดยมีฐานคิดจากวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงตัวเองเข้ากับธรรมชาติ และ ความยั่งยืนหลายชั่วอายุคน โดยยังคงไว้ซึ่งป่าชุมชนที่ไม่มีโฉนด ไม่เอกสารสิทธิ์ ไม่ว่าวัฒนธรรมดังกล่าวจะยกเรื่องผีป่า ผีเข่า ผีขุนน้ำอะไรก็ตามมาอธิบายเรื่องการจัดการสินค้าสาธารณะ ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมคือ “มือที่มองไม่เห็น” อย่างหนึ่งที่กำลังขับเคลื่อนสังคมในพื้นที่หนึ่งๆ อยู่

การที่เศรษฐศาสตร์มองมิติทางวัฒนธรรมว่าเป็นเหตุผล “อื่นๆ” บางครั้งก็ทำให้ไม่เข้าใจการแลกเปลี่ยนบางอย่างที่มีทั้งวัฒนธรรมและเวลาคอยกำกับกับการแลกเปลี่ยนนั้นๆ อยู่ เพราะโดยทั่วไปแล้วนักเศรษฐศาสตร์จะเชื่อว่าการแลกเปลี่ยนนั้นคือจุดที่อุปสงค์และอุปทานตัดกัน ซึ่ง ณ จุดดังกล่าวจะต้องมีความเสียด้านข้อมูลข่าวสารโดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับราคานั้นต้องมีความชัดเจน หากไม่ชัดเจนผู้ซื้อและผู้ขายจะรู้ได้อย่างไรว่า ณ ราคาเท่าใดคือจุดที่ดีที่สุดของตลาด (market clear) แต่ในความเป็นจริงแล้ว การแลกเปลี่ยนก็ไม่ได้เป็นไปอย่างใจแจ้งชัด ชัดเจน หรือหาจุดที่ดีที่สุดของตลาดได้เสมอไป เช่น การให้ของกำนัล การค้าผลงานศิลปะ และการตอบแทนบุญคุณ เป็นต้น

การกำนัล การแลกเปลี่ยนของขวัญ การค้าผลงานศิลปะ และการตอบแทนบุญคุณ เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีการปิดบังซ่อนเร้น ไม่มีการเปิดเผยราคา

อย่างชัดเจนใจแจ้ง (หากมองในมุมมองของเศรษฐศาสตร์แล้วกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบนี้เป็นกิจกรรมที่มีความเป็น “อื่น” อย่างยิ่งในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์) ยกตัวอย่างเช่นการให้ของกำนัล ผู้ให้ของกำนัลหรือให้ของขวัญแก่ผู้รับ เขาจะแกะป้ายติดราคาออก (พฤติกรรมปิดบังราคา) เพื่อไม่ให้ผู้รับทราบถึงราคาที่แท้จริง เมื่อผู้รับรับแล้วหากให้ของแลกคืนกลับไปยังผู้ให้ในเวลาเดียวกันอย่างการแลกเปลี่ยนในตลาด ผู้ให้ก็จะรู้สึกว่าเป็นการปฏิเสธของกำนัลดังกล่าว ดังนั้นกิจกรรมนี้จึงมีการประวิงเวลา กล่าวคือ จะมีการให้ของคืนเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ดังนั้นการกำนัลการให้ของขวัญ จึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งหากแต่อยู่ในรูปแบบเหตุผล “อื่น ๆ” ของเศรษฐศาสตร์เนื่องจากมีเรื่องของ “เวลา”¹² เข้ามาเกี่ยวข้องในการแลกเปลี่ยน อีกทั้งการรู้ว่าจะต้องให้ของคืนแก่ผู้ให้ของกำนัลเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ก็เป็นการกำกับด้วยวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง (invisible hand)

การค้างงานศิลปะก็เช่นกัน หากมองผลงานศิลปะเป็นสินค้าชนิดหนึ่งแล้ว มันก็คงเป็นสินค้าที่มีความเป็น “อื่น” อย่างมากในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ เพราะผลงานศิลปะคือสินค้าที่ปิดบังราคาได้อย่างแนบเนียนที่สุด รวมถึงตัวผู้ผลิตผลงานหรือศิลปินเองก็มีคำพูดและมีการวางตัวแบบแสดงอาการกลบเกลื่อนว่าไม่เคยคิดหวังผลกำไร ไม่แสวงหาผลประโยชน์จากการค้าผลงานของตนเอง ยิ่งกลบเกลื่อนได้แนบเนียนเท่าไร มูลค่าผลงานก็จะยิ่งสูงตามไปด้วย เช่นเดียวกับเรื่องความมกตัญญูที่หามูลค่าไม่ได้ แต่อย่างไรเสียลูกก็ต้องตอบแทนกลับคืนให้พ่อแม่โดยไม่อาจตีมูลค่าได้¹³

นอกเหนือจากมิติทางวัฒนธรรมและเวลาที่ส่งผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์เราแล้ว วงวิชาการซีกโลกตะวันตก ก็พยายามจะขยายขอบเขตของ

¹² ไปรดอ่าน ชนิตา เสงี่ยมไพศาลสุข. “เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์”.

กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2550.

¹³ เรื่องเดียวกัน

เหตุผล “อื่นๆ” ให้กลายเป็นความ “สมเหตุสมผล” ที่กว้างกว่านิยามของ เศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ซึ่งเรียกว่า เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม (Behavioral Economics) เช่น ความเชื่อผิดๆ เกี่ยวกับราคาจากการกำหนดด้วยอุปสงค์และอุปทาน (Fallacy of Supply and Demand) ระบบความคิดต่อความจริงแบบสัมพันธภาพ (The Truth about Relativity) อิทธิพลของการถูกกระตุ้นกับการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผล (The Influence of Arousal)¹⁴ และ พฤติกรรมแบบฝูงสัตว์กับความมีเหตุมีผล (Herd Behavior)¹⁵ เป็นต้น

หากอธิบายรวมๆ ก็คือว่า เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเป็นการกลับไปตั้งคำถามต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจบางอย่างที่เกิดขึ้นจริงในสังคม แต่พฤติกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวกลับไม่สมเหตุสมผลทางเศรษฐศาสตร์เพราะว่ามันไม่ใช่พฤติกรรมที่ทำให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เล่น หรือ มันไม่ใช่ตัวเลือกที่เป็น Maximize Utility นั้นเอง เช่น ในช่วงเวลาที่อารมณ์ของคนเป็นปกติ สงบนิ่ง พวกเขา มักจะรู้เสมอว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต ยกตัวอย่าง การมีเช็ทส์ที่ปลอดภัยควรใส่ถุงยางอนามัย แต่หากเมื่อใดที่ถูกกระตุ้นจะด้วยการเล่าโลมจากเพศตรงข้าม หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ ความมีเหตุมีผลที่ว่าควรมีเช็ทส์อย่างปลอดภัยอาจหายไปก็ได้ แต่กระนั้นก็ได้ไม่ได้หมายความว่า การตัดสินใจขณะที่ถูกกระตุ้นไม่สมเหตุสมผล หากเป็นความสมเหตุสมผลที่ขึ้นอยู่กับ “อารมณ์” ในขณะเวลาที่ต่างกันออกไป¹⁶

หรือแม้แต่พฤติกรรมทางเลือกของคนในชีวิตจริงที่บางครั้งก็เป็นเรื่องตรงกันข้ามกับความสมเหตุสมผลแบบนี้โอคลาสสิก อย่างการเลือกในแบบ

¹⁴ โปรดดู Ariely, Dan. *“Predictably Irrational”*. USA: Harper Collins Publishers, 2008.

¹⁵ โปรดดู Banerjee, Abhijit V. A Simple Model of Herd Behavior. *“The Quarterly Journal of Economics, Vol. 107, No. 3 (Aug., 1992), pp. 797 - 817”*. USA: The MIT Press, 1992.

¹⁶ วิเคราะห์ตีความจาก ช้างแล้ว. Ariely, Dan.

พฤติกรรมฝูงสัตว์ (Herd Behavior) เพราะว่า การเลือกในแบบพฤติกรรมฝูงสัตว์ บางครั้งเราไม่รู้ว่ามีมันจะนำไปสู่ทางเลือกที่ Maximize Utility หรือเปล่า แต่บางสถานการณ์ที่ต้องทำการตัดสินใจคนเราก็ไม่ได้มีข้อมูลข่าวสารวางพร้อมอยู่ตรงหน้า เพื่อประกอบการตัดสินใจ ยกตัวอย่างเช่น เราไม่รู้ว่ามีอีก 1 กิโลเมตรจะมีการซ่อมถนน ไม่มีป้ายสัญญาณบอกทาง ข้อมูลอย่างเดียวที่เรามีอยู่ก็คือ การตัดสินใจขับรถตามคันข้างหน้าไป ซึ่งเราไม่สามารถรู้ได้เลยว่ารถคันข้างหน้าจะนำเราไปสู่วางเบี่ยงถูกทางหรือเปล่า อีกตัวอย่าง เมื่อเราเดินทางไปต่างจังหวัด หรือ พื้นที่ๆ ภูเขา (Google) ไม่มีข้อมูลให้เรารู้ว่าร้านอาหารร้านไหนอร่อย ข้อมูลนำเที่ยวก็ไม่มี ข้อมูลอย่างเดียวที่เรามีก็คือการสังเกตว่าร้านอาหารร้านไหนอร่อยก็คือสังเกตจากจำนวนคน แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะ Maximize Utility เพราะคนก่อนหน้าเราที่เลือกร้านดังกล่าวก็อาจคิดแบบเดียวกับเราแล้วก็ตามๆ กันมากก็ได้¹⁷ ถึงแม้ว่าจะไม่ Maximize Utility ก็ไม่ได้หมายความว่า การตัดสินใจดังกล่าวเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผล

ความมีเหตุมีผลของมนุษย์นั้นไม่ได้มีแต่ความ Maximize Utility เท่านั้น หากแต่ความมีเหตุมีผลไม่ได้ปราศจากปัจจัยทางวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานของกรอบคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รวมถึงกรอบคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงเท่ากับว่าเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่ศาสตร์เดียวหรือผู้ผูกขาดในการอธิบายมีเหตุมีผลของมนุษย์ นอกจากนั้นในโลกแห่งความเป็นจริงมนุษย์มีอารมณ์ความรู้สึก มีข้อมูลในสถานการณ์จริงที่จำกัด จึงทำให้การตัดสินใจบางอย่างมีความสมเหตุสมผล หากแต่สมเหตุสมผลภายใต้เงื่อนไขหลากหลายที่ต่างกันออกไป เศรษฐศาสตร์จะเป็นศาสตร์ที่เข้าใจความเป็นมนุษย์มากขึ้นหากเปิดกว้างยอมรับให้กับเหตุผล “อื่นๆ” ที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง แล้วเศรษฐศาสตร์จะไม่ใช่เพียงแค่เกมเขียนกราฟ

¹⁷ วิเคราะห์ตีความจาก ช้างแล้ว. Banerjee, Abhijit V.

เกมจำลองสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ที่ประกอบกรพิสูจน์ด้วยคณิตศาสตร์ชั้นสูงซึ่ง
 นับวันจะยิ่งห่างไกลความเป็นมนุษย์มากขึ้นเรื่อยๆ

สรุป

เศรษฐศาสตร์ได้กลายเป็นศาสตร์ที่อ้างว่ามีความเป็นวิทยาศาสตร์มาก
 ที่สุดในบรรดาสังคมศาสตร์ทั้งหลาย ด้วยความเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุดก็ย่อม
 หลีกหนีวิธีคิดแบบลัทธิปฏิฐานนิยม (positivism) ไม่ได้ ซึ่งวิธีแบบลัทธิปฏิฐานนิยม
 นั้นก็คือการเชื่อว่าสิ่งที่สังเกตด้วยผัสสะนั้นคือภาพสะท้อนความจริงแท้ของโลกแล้ว
 นักเศรษฐศาสตร์ก็เป็นผู้ที่นำเสนอโลกได้แท้จริงที่สุด อีกทั้งยังยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎี
 และนัยยะสำคัญทางสถิติจนบางครั้งละเลยปัจจัยอื่นๆ ไป เช่น ปัจจัยด้านวัฒนธรรม
 ซึ่งวัฒนธรรมมีส่วนเป็นอย่างมากในการเป็นฐานให้กับความคิดการอธิบายโลก
 รอบตัวรวมถึงอธิบายและนิยามความมีอยู่ของทรัพยากร และการแลกเปลี่ยนต่างๆ
 ในเชิงเศรษฐกิจ นอกจากนั้นแล้ว ในซีกโลกตะวันตกยังมีความพยายามที่จะขยาย
 ขอบเขตของคำว่าความ “สมเหตุสมผล” ให้กว้างกว่านิยามของเศรษฐศาสตร์นีโอ
 คลาสสิก ซึ่งเรียกว่าเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม โดยเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมพยายามที่
 จะนิยามความ “สมเหตุสมผล” จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงที่
 ปิบบังคับให้เราทำการตัดสินใจ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องตัดสินใจในตัวเลือกที่ Maximize
 Utility เสมอไป

เอกสารอ้างอิง

- เกษียร เตชะพีระ. (2556) “คุยกันฉันคนไม่รู้เศรษฐศาสตร์ (2)”. จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1344580078&grpId=03&catid&subcatid [ค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2556]
- ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข. (2550) “เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์”. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร. (2551) “ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง”. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นรชิต จิรสิทธิ์ธรรม. (2553) “โพสต์โมเดิร์นกับเศรษฐศาสตร์: บทวิพากษ์สมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์”. กรุงเทพฯ: วิภาษา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538) รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย. “ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์”. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. (2552) มรรควิธีทางเศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์. “เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบันสำนักทำพระจันทร์”. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊ก.
- ปกป้อง จันวิทย์. ความเรียงว่าด้วยเศรษฐศาสตร์สองกระแส. “คนไม่ใช่สัตว์เศรษฐกิจ”. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊ก.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย. (2556) “รัฐไทยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจ”. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.
- Ariely, Dan. (2008) “Predictably Irrational”. USA: Harper Collins Publishers.
- Banerjee, Abhijit V. (1992) A Simple Model of Herd Behavior. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107, No. 3 (Aug., 1992), pp. 797 - 817.